

70 de ani de la marea unire din 1918

PARTICIPAREA ÎNVĂȚĂTORILOR LA RĂZBOIUL INTREGIRII NEAMULUI

N. ADĂNILOAIE

La începutul veacului XX Spiru Haret — marele reformator și organizator al școlii românești —, revenind în fruntea Ministerului Instrucțiunii Publice, s-a dovedit a fi și un adevărat pedagog național. Acest „mare ministru” și „om de bine” — cum l-a caracterizat N. Iorga pe Haret — a căutat să impulsioneze în inimile învățătorilor — și prin ei în întregul popor — întărirea sentimentelor patriotice, a demnității, solidarității și unității naționale. „Școala primară — sublinia Spiru Haret — are chemarea, are datoria de a forma conștiința națională a poporului, de a-l face să-și cunoască trecutul, pentru a-i înțelege rostul în prezent și chemarea sa în viitor. Școala primară trebuie să creeze simțul de solidaritate națională, fără care un stat nu poate exista și care dă unei națiuni tărie și încredere”¹. Într-o circulară Haret preciza că cea dintâi datorie a școlii „este de a forma buni cetățeni, și cea dintâi condiție pentru a fi cineva bun cetățean este de a-și iubi țara, fără rezerve și de a avea încredere nemărginită într-înșea și în viitorul ei. Toată activitatea, toată îngrijirea celor însărcinați cu educarea tinerimii, acolo trebuie să tindă”. Pentru aceasta el cerea cadrelor didactice ca, în predarea lecțiilor, să-i convingă pe elevi că strămoșii lor au luptat vitejește ca să apere și să conserve această țară, iar ei, ca urmași ai acelor eroi, au datoria să le urmeze exemplul.

Învățătorii erau totodată îndemnați de ministru să impulsioneze și în săteni sentimentul național, iubirea de țară și solidaritatea națională². În această acțiune de unitate și solidaritate națională, el considera că școala trebuie să contribuie eficient. „Fiecare popor — accentua Haret — caută să-și asigure existența, unind într-un mănunchi toate elementele naționale pe baza legăturilor naturale pe care le constituie unitatea de limbă, de credință, de aspirațiuni și de nevoi. Și în această luptă școala este, desigur, printre cele dintâi și cele mai puternice mijloace de acțiune”³. Conferințele publice din cadrul cercurilor culturale învățătoresci, cîntecele și poeziile patriotice de la serbările școlare, pelerinajele la locurile istorice — Baia, Vaslui, Călugăreni etc. —, aniversările unirii Principatelor și proclamării independenței, comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, ca și întreaga activitate a învățătorilor trebuiau folosite — recomandă Haret — pentru a întări în inima tinerimii iubirea de țară și conștiința unității naționale.

Este de menționat că circularele și recomandările lui au găsit ecou pînă în cele mai îndepărtate sate ale țării, revizorii școlari difuzîndu-le, iar învățătorii punîndu-le în aplicare chiar și atunci cînd Haret nu mai era ministru.

¹ Spiru C. Haret, *Raport... asupra activității Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor*, București, 1903, p. 44.

² Apud Gh. N. Costescu, *Istoria învățămîntului nostru primar*, București, 1937, p. 112—115.

³ Vezi Marin I. Nicolescu, *Spiru Haret pedagog național*, București, 1933, p. 69.

Reliefarea citorva exemple in acest sens ne vor face să înțelegem mai bine entuziasmul participării învățătorilor la războiul întregirii național-statale din anii 1916—1918. Astfel, la 2 iulie 1904 revizorul școlar al jud. Muscel, Gr. Teodosiu, în cuvîntarea ținută la adunarea din grădina publică a orașului Cîmpulung, în fața elevilor, învățătorilor și a mulțimii, sublinia: „Poporul crede că Bucovina se va întrupa iarăși cu țara noastră, cînd Ștefan va scoate afară din mormînt virful săbiei sale... și atunci n-are să mai fie hotar nemțesc între Bucovina și România... Cîte doruri nu zac ascunse în sinul nostru și cum mai suspinăm noi pentru trunchierile ce a suferit pe vremuri scumpa noastră patrie“. Insuflețiți „de cel mai cald patriotism... să pornim cu toții în șiruri strînse spre realizarea idealului urmărit de străbuni și lăsat cu limbă de moarte urmașilor: unirea tuturor românilor și ridicarea cît mai sus a României“⁴. La 11 aprilie 1906, în cadrul conferințelor generale ale învățătorilor, un eminent dascăl din Topoloveni arăta că scopul educației naționale este de a impulsiona conștiința națională pentru prosperitatea țării. Faptele mărețe ale lui Mircea, Ștefan și Mihai sînt „o baghetă magică“ ce ține strîns această conștiință de „unitate a tuturor membrilor națiunii“. De aceea, reliefează el, trebuie să luptăm „cu toții pentru idealul nostru: unirea tuturor omânilor“⁵. Tot în 1906, la serbarea din Pleșești, jud. Suceava, de la 24 ianuarie, învățătorul V. Costăchescu a exprimat — la sfîrșitul cuvîntării sale — dorința „să vedem împlinit visul de aur: unirea românilor de pretutindeni“⁶. În același an, revizorul școlar sucevean, Serafim Ionescu, a scris o piesă de teatru, intitulată simbolic *Unirea-Plevna-Dacia* (sau, în versiunile următoare, *Dacia*), în care a subliniat că visul românilor, de la Nistru pînă la Tisa, este să se unească, așa cum au fost pe vremea lui Mihai Viteazul.

De altfel, sărbătorirea, an de an, a Unirii Principatelor era considerată de învățători drept ocazie fericită pentru a-și manifesta deschis conștiința unității naționale și dorința de a vedea cît mai repede înfăptuită marea unire a tuturor românilor. De pildă, la ședința publică a cercului cultural „Davidești“, ținută la 22 ianuarie 1912, la școala din Conțești, învățătorul Gh. Nițescu, vorbind despre însemnătatea unirii Principatelor, a reliefat, în încheierea conferinței sale, că idealul nostru național „este de a ajunge toți românii odată sub un singur sceptru, aceleași drepturi, datorii și aspirații“⁷. Cîteva luni mai tîrziu, dezvelirea statuii lui Cuza, la Iași (27 mai 1912), a dat prilej multor cercuri culturale ale învățătorilor să omagieze faptele mărețe ale domnitorului Unirii și să impulsioneze continuarea operei sale. De exemplu, la întrunirea cercului cultural „Gh. Lazăr“, în comuna Nemoiu, jud. Vilcea, învățătorul N. Popescu, vicepreședintele cercului, după ce a vorbit despre importanța actului din 24 ianuarie și a reformelor structurale ce i-au urmat, a ținut să precizeze — în aplauzele numeroșilor săteni participanți — că prin unirea din 1859 și-au dat mîna numai două din țările române: Moldova și Muntenia, „rămînînd ca noi, cei de astăzi ...să luptăm pentru înfăptuirea Unirii celei mari a tuturor românilor, cari — în cea mai mare parte — zac astăzi sub jugul apăsării străine. Cînd Transilvania, Banatul, Maramureșul, Bucovina, Basarabia și regatul României de azi vor forma o singură țară... numai atunci putem zice că s-a făcut Unirea cea mare, unirea defi-

⁴ Arh. St. Buc., fond. Min. Cult. și Instrucț. Publice, (prescurtat în continuare fond. M.C.I.P.), dosar 125/1904, f. 19—22.

⁵ Ibidem, dosar 334/1906, f. 83.

⁶ Arh. St. Suceava, fond. Inspectoratul școlar Baia, dosar 7/1906, f. 72.

⁷ Arh. St. Buc., fond. Min. Cult. și Instrucț. Publice, dosar 28/1912, f. 107—

nitivă a românilor”⁸. Pe aceeași linie, la ședința publică a cercului cultural din Priboieni (jud. Muscel), organizată la 23 martie 1914, la care au participat peste 200 de țărani, învățătorii au vorbit despre dragostea de țară și de neam, despre starea economică și culturală „a fraților înstrăinați”, reliefând datoria întregului nostru popor de a lupta „pentru a ne strânge toți românii la un loc”⁹.

Un rol de seamă în propagarea solidarității și unității național-statale românești, în această perioadă, au jucat învățătorii satelor prin organizarea de serbări școlare în programele cărora figurau cîntece, poezii și piese de teatru patriotice ce însuflețeau, în mod deosebit, pe țărani participanți. Mai ales în anii neutralității (1914—1916), în numeroase sate, la serbările școlare se cînta: *Deșteaptă-te române, Pe-al nostru steag, Tricolorul, Graiul neamului, Pui de lei, Hora Unirii, Horă din Ardeal, Sus inima, Dor de sat, Vîntuleț de primăvară, Dorul înstrăinatului, Astăzi fraților români, Haideți frați, La arme, Înainte spre Carpați, Trecerea regimentului, Drum bun, Veniți viteji, Bravi ostași ai României, Oștile stau față-n față, Ardealul, La Turda, Moartea vitează, România Mare* ș.a. Se recitau poezii ca: *Oltul, La noi, Pribeag* (de Octavian Goga), *Deșteptarea României, Țara mea, Vorbeau astă noapte două ape, Doina fraților pierduți, Bucovina, Cetatea Neamțului, Frați răzleți, Se scoală morții, Soldatul român, Cîntec ostășesc, Ca mîini va bate ceasul, La Carpați, Glasul Patriei* etc. Se jucau piese de teatru patriotice: *Dacia, În pragul războiului, Zorile, Spre ziua cea mare, Jertfa* ș.a.¹⁰ La o serbare desfășurată în comuna Padea, jud. Dolj, în chiar după amiaza zilei de 14 august 1916, în timp ce elevii cîntau cu înflăcărare, în curtea școlii: *La arme, La Carpați și La Turda*, iar „gornistul pe stradă suna alarma”, publicul entuziasmat la culme striga: „Ura! Să trăiască România Mare”. Mulți din asistență, fiind mobilizabili, au pornit îmbărbătați pe la locurile lor — se consemnează în procesul verbal — spre a-și face cu drag datoria către țară”¹¹.

Aceleași îndemnuri de a porni la luptă pentru desrobirea provinciilor românești subjugate și înfăptuirea Marii Uniri se exprima și în revistele editate de învățători. De pildă, în articolul *Acum ori niciodată*, publicat în revista „Vremea Nouă” din ianuarie-martie 1915, de învățătorul I. Mihalache, președintele Asociației generale a învățătorilor, se sublinia că „este peste putință să nu pornim la luptă” pentru înfăptuirea idealului național. „Noi învățătorii care am fost crescuți de dascălii noștri și care am crescut la rîndu-ne generația cea tinăra de azi în visul împlinirii idealului național — pe care nu-l înțelegem decît începînd cu Ardealul și Bucovina —; noi așteptăm ceasul de jertfe pentru desrobirea fraților de sub unguri și de sub nemți, prin sîngele nostru — însuflețiți de cel mai înalt eroism — și cu credința că ne va veni imediat și desrobirea noastră a celor «liberi» dinăuntru. O mie cinci sute de tineri învățători își ascut sâbiile să predea cea mai glorioasă lecție de istorie foștilor lor școlari, mai glorioasă decît toate acelea pe care li le-au predat cu limba și cu inima în sala de clasă. Chemați-ne la luptă, domnilor... nu lăsați să se stingă în noi tot ce avem mai sfînt. Acum ori niciodată”.

⁸ Arh. St. Craiova, fond Inspectoratul școlar, dosar 1/1912, f. 201.

⁹ Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dosar 38/1914, f. 107.

¹⁰ Ibidem, dosar 1127/1915, f. 24—31; dosar 1320/1915, f. 1—15; dosar 1032/1916, f. 20—21; dosar 1036/1916, f. 15—107; 1039/1916, f. 15—35; 1040/1916, f. 5—88; 1043/1916, f. 4—5; dosar 1044/1916, f. 6—58; dosar 1046/1916, f. 2—8 și 57—68; dosar 1049/1916, f. 10—19; dosar 1050/1916, f. 8—9; dosar 1058/1916, f. 7—21; dosar 1062/1916, f. 10—39.

¹¹ Ibidem, dosar 1040/1916, f. 44—45.

Întrucît era nevoie de un mare număr de ofițeri, pentru războiul de întregire statală ce se întrezărea, guvernul liberal a organizat școli militare pregătitoare, de cite două luni, în vara anilor 1914, 1915 și 1916 invitînd în primul rînd pe învățătorii rămași din trecut în grade inferioare să le urmeze și să devină ofițeri de rezervă. Astfel, circa 2000 de învățători, adică marea majoritate a celor din contingentele încorporabile, devin sublocotenenți, în acești ani. Aproape jumătate dintre aceștia au primit galoanele de sublocotenenți de rezervă în septembrie 1915. În unele județe; Gorj, Mehedinți, Dolj, Argeș, Romanați, Teleorman, Ilfov, Constanța, Covurlui, Dorohoi ș.a. procentul învățătorilor deveniți, în 1915, ofițeri, a fost de peste 50% raportat la numărul lor. În Gorj, de pildă, din 140 învățători concentrați la începutul anului 1916 un număr de 126 erau proaspeți sublocotenenți de rezervă și numai 14 eră grade inferioare¹². Este de menționat că în vara lui 1916 școala pregătitoare de ofițeri a fost organizată ca urmare a insistențelor învățătorilor. Ministerul Instrucțiunii Publice a înștiințat Ministerul de Război că primește numeroase cereri din partea învățătorilor care roagă să se intervină la guvern „să fie și ei primiți la școala pregătitoare de ofițeri de rezervă”, spre a fi mai folositori țării. În consecință, la 15 iulie 1916, Ministerul de Război răspunde, făcînd totodată cunoscut și prin ziare, că „a aprobat ca și în anul acesta, pentru ultima dată, să se înființeze școala specială de pregătire pentru gradul de sublocotenent în rezervă și pentru învățătorii care n-au absolvit școlile care au funcționat în 1914 și 1915”, ori n-au putut urma cursurile; școala va funcționa două luni, adică între 20 iulie—20 septembrie¹³.

Tot în vara lui 1916 au urmat școala pregătitoare de ofițeri absolvenții ultimei promoții a școlilor normale precum și tinerii învățători ce fuseseră „scuțiți, dispensați și reformați”¹⁴. Numărul ofițerilor de rezervă proveniți din rîndurile învățătorilor va mai spori în 1916 și prin intrarea în cadrele armatei române a unor învățători refugiați de peste Carpați. Acestor învățători refugiați din Bucovina, Banat și Transilvania, care serviseră acolo în învățămînt și aveau studii corespunzătoare, li s-au echivalat diplomele. Iar cei care absolviseră gimnaziul sau altă școală secundară, au fost supuși, în aprilie 1916, unui examen de capacitate la școlile normale și apoi au fost numiți în învățămînt titulari ori suplinitori în locul învățătorilor concentrați. La 20 iunie 1916 președintele Asociației generale a membrilor corpului didactic primar a intervenit la ministrul instrucțiunii arătînd că învățătorii refugiați, care au trecut examenul în aprilie, „dorește în mare parte să intre în cadrele armatei noastre cu aceleași drepturi ca și învățătorii din țară”. Subliniind că „patriotica lor dorință e îndreptățită”, președintele roagă pe ministru să intervină la colegul său de la Ministerul de Război ca „aceia care au fost ofițeri în armata austro-ungară să fie primiți în cadrele oștirii noastre cu același grad; iar aceia care au fost grade inferioare să fie primiți a urma școala de vacanță pregătitoare de ofițeri de rezervă”¹⁵.

Numărul ofițerilor de rezervă, învățători, proveniți din aceste școli pregătitoare a fost de circa 2500, iar al tuturor dascălilor sătești mobilizați — ofițeri și cadre inferioare — și participanți la război s-a ridicat aproximativ la 3000, ceea ce reprezenta atunci cam 60% din numărul învățătorilor existenți. În unele județe însă procentul învățătorilor mobilizați la 1916 a depășit 70% din numărul celor existenți, iar unde numărul învățătoarelor încadrate era redus, acolo, odată

¹² Ibidem, dosar 1027 I/1916, f. 192—193.

¹³ Ibidem, dosar 1027 II/1916, f. 246—247.

¹⁴ Ibidem, f. 193.

¹⁵ Ibidem, f. 238.

cu începerea războiului, învățămîntul a fost complet dereglat, deoarece nu s-au găsit suficienți suplinitori, deși numeroși dascăli și-au imputernicit soțiile, fiicele ori unele surori, care aveau cîteva clase secundare ori profesionale, să-i suplinească la școli.

La 15 august 1916 ministrul instrucțiunii, I. G. Duca, a dat o telegramă circulară către prefecți spre a fi comunicată tuturor școlilor primare din județe. În telegramă, printre altele, se preciza; „Armata română a fost mobilizată. Războiul la care pornește este război de dezrobire și întregire a neamului; ea pleacă să înfăptuiască visul nostru de veacuri, speranța cu care înaintașii noștri au trăit și au putut trăi urgia vremurilor“. Li se cerea învățătorilor nemobilizați, ori suplinitorilor, să adune pe elevi la școală — deși sînt în vacanță — și să le arate importanța momentului pe care-l trăiesc; să le explice că ne războim „pentru o cauză dreaptă“, că „România intră în luptă pentru a pune capăt suferințelor de veacuri ale fraților noștri de peste munți și din Bucovina pentru a le da puțința ca într-o Românie liberă și întregită să se dezvolte în pace“; apoi, elevii, cu drapelele în frunte, să asiste la plecarea trupelor și să-i salute pe ostașii care merg să lupte pentru aspirațiile neamului și „mărirea patriei“¹⁶.

Propagînd în timp de pace apărarea țării și desăvîrșirea unității național-statale românești, învățătorii au înțeles ca în timp de război să lupte, cu arma în mînă, alături de foștii lor elevi și consăteni — sau în fruntea lor — pentru realizarea acestor mărețe idealuri. Referindu-se la această misiune a învățătorilor, scriitorul I. Agîrbiceanu arăta că aceștia au avut pînă la război un mare rol la întreținerea flăcării nestinse a conștiinței naționale, precizînd apoi; „Cu arma în mînă au luptat în fruntea companiilor lor umilii învățători ai satelor, tinerii profesori ai orașelor. Porunca lor „tot înainte“ o cunoșteau din vremi de pace țaranii schimbați în ostași... Ce noroc pe tine, mîndră oaste a țării, c-ai fost presărată cu acești luminatori“¹⁷.

Nu avem o situație absolut exactă a numărului de învățători care au contribuit la marea epopee națională din anii 1916—1918; nici a celor care au luptat (comparativ, pe județe, cei mai mulți învățători mobilizați au fost din Dolj: 212), nici a celor care au fost răniți pe front ori și-au dat viața pentru apărarea țării și întregirea națională. Documente și mărturii, de atunci și de mai tîrziu, sînt multe. Unele unități militare — mai ales divizii, brigăzi și regimente —, la cererea Ministerului Instrucțiunii, au întocmit, în anul 1918, tabele nominale cu toate cadrele didactice ce au participat la război, dar nici ele nu aveau o evidență exactă deoarece unitățile erau dislocate în zona frontului, unele, descompunându-se, au fost contopite cu altele, iar o parte din arhive se pierduseră în retragere spre Moldova sau în timpul luptelor. În unele tabele sînt menționate numele, gradul (în majoritate ofițeri de rezervă) și profesia în timp de pace; profesori, institutori și mai ales învățători; în altele la profesie nu se trece nimic și se menționează doar, la începutul tabelului, că e vorba de cadre didactice.

Din tabelele în care se trece profesia în viața civilă rezultă că, în majoritatea cazurilor, peste 80% sînt învățători, circa 10% institutori și restul profesori. De pildă, în tabelul întocmit, la 21 august 1918, de Brigada 23 infanterie din Divizia a 12-a sînt nominalizate 85 cadre didactice din care 76 învățători¹⁸. În tabelul trimis de Divizia a 4-a sînt nominalizate 70 cadre didactice, din care 65

¹⁶ Arh. St. Vilcea, fond. Revizoratul școlar, dosar 5/1916, f. 143—144.

¹⁷ Vezi I. Agîrbiceanu, *Cuvinte către oastea țării*, în „România“, I, din 24 ianuarie 1918.

¹⁸ Arh. St. Buc., fond, M.C.I.P., dosar 168/1918, f. 284.

învățători, majoritatea sublocotenenți¹⁹. În tabelul Brigăzii 33 infanterie figurează 102 cadre didactice, din care 88 învățători, restul institutori și profesori, majoritatea tot sublocotenenți, unii fiind avansați în timpul războiului²⁰. Divizia a 3-a menționează 167 cadre didactice, din care 159 învățători, Divizia a 14-a menționează 312 cadre didactice, din care 293 învățători, 9 dintre ei morți și 33 prizonieri²¹. Iar Divizia a 2-a trimite un tabel nominal cu 191 de ofițeri proveniți numai din învățători²². Iată și câteva situații pe regimente; Regimentul 1 Dolj nominalizează 28 cadre didactice, 26 din acestea fiind învățători; Regimentul 25 „Racova” menționează 39 din care 36 învățători; Regimentul 13 „Ștefan cel Mare” dă 32 cadre, 26 fiind învățători; Regimentul 17 Mehedinți dă 46 cadre, 43 fiind învățători; iar Regimentul 27 Bacău nominalizează în tabel 38 cadre didactice, toți fiind învățători²³. În total, din tabelele ce ni s-au păstrat, rezultă că au participat la război circa 3500 cadre didactice, din care aproximativ 3000 erau învățători.

Tot din studierea tabelelor — întrucât mulți comandanți de unități au făcut și scurte aprecieri asupra felului cum au luptat cadrele didactice în război — rezultă că învățătorii au constituit exemple personale pentru ostașii din subordine, dând dovadă de eroism în timpul campaniei. Spre ilustrarea celor afirmate, redăm o parte din aceste aprecieri. Astfel, în tabelul trimis Ministerului Instrucțiunii, la 31 august 1918, de comandantul Diviziei a 2-a, se fac aprecieri asupra comportării pe cîmpul de luptă a 191 de învățători, care la decretarea mobilizării aveau gradul de sublocotenenți de rezervă, iar pînă la sfîrșitul războiului mulți dintre supraviețuitori au fost avansați locotenenți și căpitani. Despre Gh. Spiridonescu din Regimentul 2 Vâlcea, avansat locotenent și apoi căpitan, comandant de companie se scrie: „și-a îndeplinit datoria cu devotament, a făcut cinste ofițerilor de rezervă proveniți din învățători”. În privința lui C. Arjoca, din același regiment, comandant de pluton, se notează: „A murit în luptă, făcîndu-și datoria pe cîmpul de onoare”. Mențiuni asemănătoare sînt făcute și despre alți patru învățători din același regiment²⁴. Despre Marin Stoian din Regimentul 26 Infanterie, denumit și „Rovine” (în care au luptat mulți învățători doljeni), avansat locotenent și comandant de companie, se scrie: „A luat parte la luptele din Dealu Bran, defileul Jiului și Bumbesti, unde a fost rănit; în a doua fază, cu Regimentul 11 infanterie, a luat parte la luptele de la Oituz; a arătat curaj și dispreț de moarte în toate împrejurările”. Este „decorat cu ordinul *Coroana României* cu spade”. Învățătorul Constantin I. Julea²⁵, tot din Regimentul 26 „Rovine”, la rubrica comportării, este caracterizat astfel: „A luat parte la luptele de la Dealu Bran, Vulcan și defileul Jiului unde a căzut ca un brav în fruntea plutonului său. În toate luptele a arătat mult curaj și dispreț de moarte”. O apreciere asemănătoare se face și despre învățătorul I. Trașcă din același regiment care, avansat locotenent, a murit „pe cîmpul de onoare, ca un brav, conducînd plutonul la asalt în lupta de la Ciorani”²⁶. Aceleași aprecieri se fac și la

¹⁹ Ibidem, f. 255.

²⁰ Ibidem, f. 289.

²¹ Ibidem, f. 409—416, și 432—455.

²² Ibidem, dosar 95 b/1918, f. 420—428.

²³ Ibidem, dosar 168/1918, f. 338—345, 361 și 396.

²⁴ Ibidem, dosar 95 b/1918, f. 422—423.

²⁵ Vezi fotografia acestui învățător, la Nicolae Andrei, Gh. Părnuță, *Istoria învățămîntului din Oltenia*, vol. II, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1981, p. 485.

²⁶ Arh. St. Buc., fond. M.C.I.P., dosar 95 b/1918, f. 424—425.

adresa învățătorilor M. Florescu și Radu V. Vasile, din Regimentul 19 Romanați, care au căzut la datorie în fruntea unităților lor pe cînd le îmbărbătau „la atac spre poziția dușmană”²⁷.

În tabelul trimis de Divizia a 6-a, sînt apreciate meritele ostășești demonstrate în război de peste 150 de învățători. Caracterizările, deși centralizate, se pare că au fost întocmite de comandanții de regimente. Se reliefează o apreciere aproape generală făcută de comandantul Regimentului 11 Siret, unitate în care și-au demonstrat vitejia, mai ales învățătorii suceveni, ieșeni și covurluieni. Astfel, în dreptul numelui lui Cleonic Titu, Ilie Mihăilescu, S. Mardare, I. Necula și a altor 30 de învățători, se consemnează: „Pentru nici unul din ofițerii de rezervă proveniți din profesori secundari sau învățători — foști în serviciul frontului cu acest regiment, în războiul 1916—1918 — nu am alte aprecieri decît laudabile lor. Că unul s-a distins mai mult ca altul, e firesc lor, în general, toți au depus tot ce le-a aparținut ca ostași și români. Am rămas cu convingerea personală că aceste elemente formează umărul de nădejde în lupte”²⁸. În privința comportării învățătorului Iordache Negru din Ruginești, jud. Putna, avansat locotenent în Regimentul 10 infanterie, se notează că acest comandant de companie și-a făcut datoria „brav și cu devotament”, a murit la 16 iulie 1917 „fiind rănit în lupta de la Sboina Neagră”. O apreciere asemănătoare se face și despre învățătorul Traian A. Vasiliu din Păncești, avansat și el locotenent și comandant de companie, care „a fost rănit și căzut prizonier la 17 decembrie 1916”²⁹. Curînd după aceasta, bravul ofițer a încetat din viață din cauza gravelor rani.

Interesante și edificatoare sînt și aprecierile din tabelele trimise de diviziile a 4-a și a 13-a, precum și de unele brigăzi. În ele se evidențiază că mulți învățători au fost la începutul campaniei plutonieri și au fost avansați-sublocotenenți, locotenenți și chiar căpitani, după destoinicia dovedită în lupte, iar unii, pentru bravura lor, au fost avansați ofițeri „direct din caporali T.R.”³⁰. Despre Dumitru I. Comănescu, învățător la Azuga, care s-a distins în cadrul Regimentului 47 infanterie, fiind avansat locotenent și apoi căpitan, comandantul Diviziei a 13-a scrie: „Bun ofițer. Și-a făcut bine datoria, fapt pentru care a fost recompensat”. La fel este apreciat Gh. P. Georgescu, din Provița de Jos, avansat locotenent, comandant de companie: „Bun instructor, curajos; și-a făcut bine datoria”³¹. Eftimie Novac din Regimentul 50 (învățător la Anghelești, jud. Putna), avansat locotenent și căpitan, este notat în felul următor: „A luat parte la luptele din Transilvania și Mărășești; și-a condus cu distincție compania, se achită foarte bine de însărcinări”³². În privința învățătorului de la Drăgușeni, jud. Covurlui, Isac Totolici, din Regimentul 51 infanterie, avansat locotenent, se consemnează: „A fost comandant de pluton în luptele din Dobrogea, unde a fost rănit, și în jurul Bucureștiului cînd a fost luat prizonier, neavînd pe unde se mai retrage; s-a purtat foarte bine”³³. La fel este apreciat și învățătorul Gh. Dumbravă din Gănești, care a avut aceeași soartă. Cum majoritatea aprecierilor sînt făcute de comandanții de regimente ori de batalioane — și centralizate de divizii ori de brigăzi — vom urmări, în continuare, tabelele trimise direct de aceste unități.

²⁷ Ibidem, f. 428.

²⁸ Ibidem, f. 329—332.

²⁹ Ibidem, f. 318—320.

³⁰ Ibidem, dosar 168/1918, f. 255.

³¹ Ibidem, dosar 95 b/1918, f. 317.

³² Ibidem, f. 336.

³³ Ibidem, f. 340—341.

Comandantul Batalionului 4 vânători trimite un tabel cu nouă învățători, ofițeri de rezervă, evidențiind dintre aceștia, în mod deosebit, pe Vasile Drăgușanu din Crucea, jud. Suceava, care, avansat locotenent, a fost numit „comandant de companie de mitralieră”. Despre comportarea acestui învățător comandantul scria următoarele: „Este cel mai bun dintre ofițerii de rezervă din acest corp proveniți din învățători. Foarte vrednic în luptă, a luat parte la toate luptele regimentului făcând, la Călugăreni, absolute acte de vitejie; rănit, refuză evacuarea; ofițer de rezervă care poate fi dat drept pildă de devotament, conștiință și vrednicie; nimic nu este prea mult spus pentru acest brav. Pentru faptele de arme este propus la decorare cu ordinul *Mihai Viteazul*. Este decorat cu ordinele *Steaua* și *Coroana României*, ambele cu gradul de cavaler, cu panglică de virtute militară”³⁴. Locotenentul-colonel Corjescu, comandantul Batalionului 7 vânători, face aprecieri asupra a 26 învățători, ofițeri de rezervă, ce i-a avut în subordine. Iată, de exemplu ce notează despre trei dintre ei: Iancu Mardalescu din Recea, jud. Mehedinți, avansat locotenent la 1 septembrie 1917: „A luat parte la toate acțiunile corpului, a fost rănit în luptele din Dobrogea. Este cel mai bun element, a arătat multă conștiinciozitate în serviciu”. Vasile Mihai, din Amara, jud. Rm. Sărat, la fel, a participat la toate luptele „până la 25 septembrie 1916 când, fiind rănit, intră în spital”; a rămas invalid. Toader S. Marta, fost învățător la Șchiopeni, jud. Fălciu, de asemenea, „a luat parte la toate acțiunile corpului până la 18 august 1917, când cade mort în luptele de la Oituz”³⁵.

Comandantul Regimentului 14 Roman, în tabelul trimis, face aprecieri privind comportarea în război a peste 30 de învățători, ce i-a avut în subordine. Dintre aceștia menționăm doar cinci: I. Coteanu, învățător în comuna Negri, avansat locotenent. „Bun comandant de companie; și-a îndeplinit foarte bine serviciile avute, distingându-se de ceilalți colegi din învățămînt”. Alexandru Coteanu, învățător la Spiridonești, avansat și el locotenent, „și-a îndeplinit bine serviciul de comandant de pluton și adjutant al Batalionului II”. Constantin G. Platon, învățător în comuna Săbăuani, avansat locotenent, este un „bun comandant de pluton; îndeplinește bine serviciile avute, s-a distins printre învățători”. Despre P. Corduban se notează că a primit în campanie „toate gradele până la gradul de sublocotenent”, că este un „bun comandant de pluton” și „își îndeplinește bine datoria”. Iar în privința sublocotenentului P. Popescu se precizează: „Mort în luptele de la Lapoș, îndeplinindu-și bine datoria”³⁶.

Unii comandanți de regimente ca, de pildă, cei ai regimentelor 15 Neamț și 16 Suceava fac însă caracterizări prea scurte asupra participării la război și a comportării ofițerilor în subordine. Primul, arătînd că toți cei 24 învățători au fost avansați locotenenți, iar doi căpitani (Gh. Tablan din Crăcăuani și Emil Albu din Itrinești), menționează că I. Ostahie din Negoești „s-a achitat bine de datorie”, dar „a rămas infirm în urma rănilor primite”, că P. Gheorghasa din T. Neamț și N. Gavrilescu din Agapia „s-au condus bine”, iar Pantelimon Hurjui „s-a condus foarte bine” și a murit „pe cîmpul de onoare”³⁷. Al doilea scrie despre Gh. Curcă — învățător din Neagra Șarului — următoarele: „A luptat foarte frumos, fiind rănit de două ori”. În continuare, face aprecieri și mai concise, de pildă; N. Ignat — învățător din Dumbrăvița —, locotenent, „ofițer conștiincios”; L. Spiridon — din Boroaia —, locotenent, „ofițer conștiincios și curajos”; I. Popuțoia

³⁴ Ibidem, dosar 168/1918, f. 332.

³⁵ Ibidem, f. 357.

³⁶ Ibidem, f. 333—334.

³⁷ Ibidem, f. 335.

din Valea Seacă —, sublocotenent, „prea bun comandant de pluton“; V. Vasiliu — din Roșiori, locotenent, „a luptat prea frumos fiind greu rănit... la Tg. Ocna“, Iacob Cîmpeanu — învățător în Moțca —, comandant de pluton, „bun ofițer“; Al. Constantinescu — din Sabasa —, „prea bun ofițer“. Despre alții arată că au căzut morți, răniți ori prizonieri în diferite lupte³⁸.

Comandantul Regimentului 27 infanterie — care a avut în subordine învățători din județele Bacău, Roman, Iași, Argeș și Romanați — consemnează mai întâi vitejia fostului învățător din Letea veche, N. Adam, despre care scrie că a fost un ofițer „brav, curajos și priceput, disprețuitor de moarte. Un frumos exemplu pentru trupă, pentru care avea toată dragostea. Făcându-și cu prisosință datoria, a căzut ca un erou în mijlocul plutonului său“³⁹. El aduce cuvinte de laudă și pentru alți 6 învățători băcăuani căzuți la datorie. Între aceștia numărându-se C. Ciosu, ofițer „foarte curajos“ care, îmbărbătându-și trupa, „a căzut rănit mortal în luptele de la Poiana Uzului“; de asemenea, D. Senchea — fost învățător la Călugăra — care, ofițer „curajos și cu singe rece, în grozavele atacuri de la Pralea, pe cînd încerca cu plutonul său să scoată din poziție pe inamic, a căzut ca un brav cu o mare parte din oamenii săi“. Apoi comandantul scoate în relief și vitejia unor învățători din alte județe. Astfel despre C. Gh. Dumitru — învățător la Băra, jud. Roman — notează: „A fost un ofițer brav și priceput, conștiincios și de nădejde, dîndu-se de exemplu trupei, serios și disciplinat; bun comandant de companie; a fost decorat cu ordinul *Coroana României*“. C. Dimitrie — învățător la Brăești, jud. Iași — „a dat dovezi de curaj și pricepere; fiind rănit la București și internat, a fost făcut în spital prizonier; după vindecare a fugit și s-a prezentat la corp; destoinic și cu singe rece, și-a îndeplinit toate însărcinările primite“. C. Stancoveanu — învățător la Osica de Jos, jud. Romanați, avansat locotenent — a fost un „ofițer priceput, destoinic și curajos; a fost totdeauna un frumos exemplu al datoriei și al omului cu dragostea de țară“. Ionescu T. Gh. — învățător la Stroești, jud. Argeș, avansat locotenent — „a luat parte în luptele de la Tg. Ocna, unde s-a condus bine; a arătat energie și pricepere; blînd și liniștit, bun sfătuitor pentru trupă, disciplinat; s-a achitat bine de însărcinările ce a avut“. Și despre C. Brumă — învățător la Hemeuș — se menționează că „a înțeles sufletul soldaților și totdeauna a fost între ei, cu pricepere și destoinicie“, îndeplinindu-și „datoria ca un bun patriot“⁴⁰.

Regimentul 61 infanterie avea, de asemenea, între cadrele sale, 40 ofițeri, proveniți din dascălii mai multor județe: Dîmbovița, Vilcea, Romanați, Prahova, Ilfov, Mușcel, Vlașca ș.a. Comandantul arată că învățătorul vilcean Marin Neamu — avansat locotenent — a luat parte „la toate luptele în prima perioadă a campaniei“, iar în adoua perioadă „a fost rănit în luptele de la Tg. Ocna“ și „a fost decorat cu *Coroana României* cu spade“. O caracterizare asemănătoare i se face și învățătorului Petre I. Mihăilescu din Nucet, jud. Dîmbovița, care a luptat la început în Regimentul 83 infanterie (pînă la desființarea acestei unități), fiind avansat locotenent în septembrie 1916 și căpitan în septembrie 1917. Din același județ este evidențiat și învățătorul Grig. S. Stănescu (din Frasin), care a comandat plutonul „pînă la 24 octombrie 1916, cînd a fost rănit și evacuat“; în anul următor a fost avansat locotenent. Gh. Atanasiu — învățător la Drăgănești, jud. Prahova —, Leonida Marineanu — învățător la Tia Mare, jud. Romanați — și Al. Ciucă — din Budișteni, jud. Mușcel — s-au purtat de asemenea cu bravură

³⁸ Ibidem, f. 327—330.

³⁹ Ibidem, f. 338.

⁴⁰ Ibidem, f. 339—340.

pină cînd au fost răniți grav în lupte ; primul a fost rănit de două ori. Despre Alexandru I. Moga — învățător la Chitila — comandantul notează că acest sublocotenent a luat parte „la toate luptele date de regiment pînă la 29 iulie 1917 cînd, în luptele dela Tg. Ocna, ca un brav erou și-a dat ultimul sfîrșit“⁴¹.

Multe alte regimente subliniază, în tabelele ce le trimit ministerului, bravura dovedită de învățători pe cîmpul de luptă. De exemplu, comandantul Regimentului 31 Calafat, arată că Popescu Z. Constantin — învățător la Filiași, avansat locotenent și căpitan — „a comandat plutonul și compania... ; s-a achitat în mod foarte conștiincios de toate însărcinările ce a avut în timpul campaniei“ ; a fost „decorat cu *Mihai Viteazul* și *Legiunea de onoare*“⁴². Despre învățătorul din Covurlui, Nicolae I. Antonovici — avansat locotenent și căpitan în timpul campaniei —, comandantul Regimentului 52 menționează că a luptat „cu mult curaj, sfidînd moartea cu bravură“ în toate atacurile și a fost „printre cei dintîi la datorie în situațiile grele prin care a trecut regimentul“⁴³. În privința lui Gh. D. Loghin — învățător la Drăgușani, jud. Dorohoi — care a luptat în Regimentul 33 infanterie, se precizează că a fost decorat cu ordinul *Steaua României*, „pentru priceperea și bravura cu care a condus compania în luptele de la 1—6 august 1917 pentru ocuparea poziției“ de la „Cota 334“⁴⁴. Despre învățătorul Anghel Mareș — din Gostinu, jud. Vlașca — comandantul Regimentului 45 infanterie arată că a fost „brav și conștiincios“ și a murit în luptele din 19 septembrie 1916 ; aceeași caracterizare este dată și lui C. Ionescu — din Rușii, lui Asan — care a căzut prizonier în munții Buzăului⁴⁵. Alte documente consemnează că învățătorul teleormănean T. Crinteanu a murit „cu demnitate“ conducînd plutonul ; la fel și-a găsit moartea eroică Vasile Grozavu — fost învățător la Cozmești, jud. Tecuci —, I. Sava din Bobulești jud. Botoșani, P. Ștefănescu — fost învățător la Dobromir, jud. Constanța —, C. Adămoaia — subvizorul școlar al jud. Neamț — și mulți alții dascăli. Comandanții de unități precizează, de asemenea, că învățătorii Gh. Harnagea și Gh. Miulescu din Regimentul 34 Constanța au murit la Mărășești, iar Gh. I. Gheorghe și D. Zaharescu la Turtucaia, C. Mărăcinescu (din Vlașca) „în lupta de la Predeal“ ; că Paul I. Luca, Dinu R. Tudor, Mihalache I. Dumitru și alți 9 învățători mușceleni, toți ofițeri, în Regimentul 70 infanterie, au murit în luptă în toamna lui 1916, iar Mihalache I. Ion — învățător la Topoloveni, avansat locotenent și căpitan, comandant de pluton și apoi de companie — „a servit cu distincțiune tot timpul numai pe front“⁴⁶.

Din păcate, mulți comandanți de unități — și în primul rînd regimentele de infanterie : 1 (Dolj), 3 (Olt), 4 (Argeș), 12, 17, 34, 54, 55, 56 și 77 — nu fac aprecieri cuprinzătoare asupra vitejiei învățătorilor în timpul războiului, ci pun doar calificative „bine“, „prea bine“ „foarte bine“. De pildă, învățătorii botoșăneni Gh. Țighiliu, locotenent, comandant de companie în Regimentul 77, este notat cu „foarte bine“, iar C. Țighiliu (fratele său), sublocotenent, cu „bine“⁴⁷.

Vom da totuși aprecierile comandantului Regimentului 56 — în care au luptat mulți învățători suceveni — fiind vorba și de unele situații mai deosebite. Exceptînd un singur caz, el face prea scurte caracterizări asupra ofițerilor subordonați. Excepția o constituie învățătorul C. Nemțeanu din Preutești, avansat loco-

⁴¹ Ibidem, f. 291—292.

⁴² Ibidem, dosar 95 c/1918, f. 149.

⁴³ Ibidem, dosar 95 b/1918, f. 299.

⁴⁴ Ibidem, f. 378.

⁴⁵ Ibidem, dosar 168/1918, f. 286.

⁴⁶ Ibidem, f. 289, 322, 411—412, 452—454, 610 ; dosar 95 b/1918, f. 321—322.

⁴⁷ Ibidem, f. 439—441.

tenent și mai tirziu căpitan, despre care comandantul scrie ; „Locotenentul de rezervă C. Nemțeanu este un prea bun ofițer. Cît l-am avut în regiment nu am avut să-i reproșez nimic... Cu bune aptitudini și cu destulă capacitate pentru a comanda compania în toate împrejurările, în luptă s-a condus ca un brav ; l-am propus și pentru decorare și pentru înaintare în grad. E un om și un prea bun român“⁴⁸. La ceilalți subordonați, colonelul pune doar calificative, notînd cu „bine“ ori „foarte bine“ comportarea ofițerilor în luptă. De pildă, învățătorii : N. Stoleriu (sublocotenent), V. Tomegea (avansat locotenent și apoi căpitan), N. Popovici (avansat locotenent), Al. Dăscălescu și I. Pescariu (sublocotenenți) sînt notați cu „foarte bine“ ; I. Zotta, Gh. Hreamătă, S. T. Kirileanu, Gh. Rădășanu (toți avansați locotenenți și apoi căpitani), I. Dăscălescu, V. Todicescu, Gh. Grigoriu, T. Radovici (toți avansați locotenenți), I. Știrbu, I. Gavrilovici (sublocotenenți) ș.a. sînt notați cu „bine“. La N. Stoleriu se mai adaugă „mort în lupta de la Petrosu Transilvania“⁴⁹.

Este de subliniat că învățătorului N. Stoleriu i s-a propus, la mobilizarea din august 1916, să treacă la un serviciu din spatele frontului, dar el a respins, demn și categoric, propunerea. Pentru frumusețea ideilor și noblețea sufletească a autorului lor, redăm răspunsul lui N. Stoleriu la această propunere : „Aș putea ca tocmai eu, care toată viața am propovăduit dragostea de neam și țară și mi-am pregătit sufletește pe foștii mei elevi, azi ostași vrednici și neînfricați, pe care îi comand pentru marea jertfă de reîntregire a neamului, să mă dau în lături de la această sfîntă și sublimă datorie ? Aș putea ca tocmai acum, în momentele cele mai grele, dar și cele mai înălțătoare, să-i las ? Dar cu ce suflet ar mai lupta ei și mai ales cum aș apărea eu în fața lor ? Fapta mea n-ar fi o dezertare de la datorie și cea mai rușinoasă trădare care ar însemna sinuciderea mea morală ? De aceea nu primesc cu nici un preț să plec de la front. Rămîn aici, căci aici mi-e locul. Sunt fericit că a venit vremea ca ceea ce am propagat, prin vorbă și scris, să pot săvîrși prin fapte, care însemnează totul, prin înseși brațele și sîngele meu. Nu soarta mea mă îngrijește, ci soarta neamului și țării, în slujba căroră am fost închinat prin nașterea și pregătirea mea. Trăiască România Unită, mare și mîndră“⁵⁰. Și astfel acest renumit dascăl și mare patriot — președinte al Asociației Învățătorilor din județul Suceava —, îmbărbătîndu-și soldații la atac, și-a găsit o moarte eroică, la 13 septembrie 1916, „în lupta de la dealul Titu-Rusca, lângă Petrosul“⁵¹. La aflarea morții lui, N. Iorga scria, cu durere, următoarele : „Învățătorimea noastră pierde pe unul din cei mai buni dintre adevărații ei apostoli, pe N. Stoleriu din Baia, mort ca ofițer al oștirilor ce înaintează în Ardeal. Acest om modest a fost, putem zice, organizatorul vieții țărănești în județul său. Bancă, obște, tovărășie culturală, foaie pentru săteni, calendare pentru popor, totul se găsea în programul său“⁵².

Alți învățători au luptat în teritoriul vremelnic ocupat de inamic, întreprinzînd diferite acțiuni de sabotare a armatei germane. Învățătorul Victor Popescu din Fărcălești, sublocotenent de rezervă în Regimentul 18 Gorj, răzlețit de unitatea sa în urma bătăliei de la Cerna, a organizat o grupă de partizani cu care a hărțuit, peste un an de zile trupele germane, reușind la un moment dat

⁴⁸ Arh. St. Suceava, fond. Inspectoratul școlar Baia, dosar 15/1919, f. 50.

⁴⁹ Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dosar 168/1918, f. 450 passim.

⁵⁰ *Omagiu lui N. Stoleriu*, p. 49.

⁵¹ Arh. St. Buc., fond. M.C.I.P., dosar 61/1917, f. 88.

⁵² N. Iorga, *Învățătorul erou N. Stoleriu din Baia*, în „Neamul românesc“, XI, nr. 61, din 23 septembrie 1916.

— în iunie 1917 — chiar să alunge garnizoana inamică din Tg. Jiu ; în primăvara lui 1918 el va izbuti să ajungă, tot prin munți, la trupele române din Moldova⁵³. Alți învățători buzoieni și putneni organizau și ajutau, în județele lor, trecerea ostașilor români din Muntenia spre frontul din sudul Moldovei⁵⁴.

Alături de învățători au luptat și alte cadre didactice, profesori secundari și universitari, institutori de la școlile primare urbane⁵⁵, cum și unele învățătoare care au servit onorific, ca surori de caritate, prin spitalele militare⁵⁶. Toți au servit țara cu devotament, contribuind la întregirea național-statală românească. Învățătorii însă au dat cel mai mare tribut de singe. Nu avem date precise pentru evaluarea acestor jertfe omenеști decît pentru cîteva județe. Din județul Mușcel s-a stabilit că au murit „în războiul pentru întregirea neamului” 34 de învățători⁵⁷, din județul Suceava 19 dascăli morți și 24 răniți⁵⁸ iar din județul Dolj se pare că au fost 42 de morți. Apreciem că, în total, numărul învățătorilor morți și răniți în războiul întregirii neamului trece de o mie.

La 19 septembrie 1918 Ministerul de Război a dat un ordin circular corpurilor 1—5 de armată prin care decidea : „Termenul de trei luni de chemare temporară a ofițerilor de rezervă..., de profesie învățători, expiră la 1 octombrie” și, în consecință, ei trebuie să se prezinte la catedre⁵⁹. Așadar, odată cu terminarea războiului, lăsînd armele, după ce-și făcuseră din plin datoria către țară — contribuind implicit la crearea condițiilor favorabile Marii Uniri din 1918 —, învățătorii îmbrățișau din nou condeii și vorba bună și reveneau la menirea lor de bază, să lupte, pe alte fronturi, împotriva neștiinței de carte și a întunericului care mai sălășluia în lumea satelor.

⁵³ C. Căzănișteanu, *Din lupta corpului didactic și a tineretului studios român împotriva ocupației germane (1916—1918)*, în „Studii și articole de istorie”, XVI, București, 1970, p. 131—133. Despre bravura acestui erou și despre faptele de arme ale altor învățători olteni, vezi Nicolae Andrei, Gh. Părnuță, *op. cit.*, p. 474—495.

⁵⁴ C. Căzănișteanu, *op. cit.*, p. 129—131 ; vezi și Florea Stănculescu, *Participarea cadrelor didactice la luptele din anii 1916—1917*, în „Studii și articole de istorie”, XIII, București, 1969, p. 215—216.

⁵⁵ Florea Stănculescu, *op. cit.*, p. 205—214.

⁵⁶ Arh. St. Buc., fond. M.C.I.P., dosar 50/1918, f. 3.

⁵⁷ Vezi Ion G. Nicolaescu, *Biografiile învățătorilor din Mușcel morți în războiul pentru întregirea neamului, Cîmpulung Mușcel, 1929*.

⁵⁸ N. Adăniloaiie, *Învățămîntul primar sucevean în epoca modernă*, Editura Litera, București, 1988, p. 262—264.

⁵⁹ Arh. St. Buc., fond. M.C.I.P., dosar 168/1918, f. 185.